

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 7, 2021 | 29.07.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.7.77](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.77)

УДК 339.56

*Л. В. Власенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та маркетингу,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій (ЗІЕІТ)
ORCID ID: 0000-0002-7723-1734*

КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНДИКАТОР УСПІШНОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*L. Vlasenko
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Marketing, Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies (ZIEIT)*

COMPLEMENTARITY OF TRADE BETWEEN UKRAINE AND EUROPEAN UNION AS AN INDICATOR OF ADVANCEMENT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті здійснено аналіз торгівлі товарами між Україною та країнами Європейського союзу; проаналізована динаміка експорту та імпорту, зміни структури торгівлі, проведено порівняння показників торгівлі України з окремими членами ЄС, іншими партнерами на Європейському континенті та з країнами-членами Євразійського економічного союзу. Метою статті є аналіз змін у структурі торгівлі України та країн ЄС з виявленням існуючих тенденцій та перспектив розвитку, оцінка торгівельної складової євроінтеграції, встановлення ефективності реалізації зони вільної торгівлі. Для оцінки ефективності торгівлі між Україною та ЄС запропоновано використовувати модифікований індекс комплементарності. Базою розрахунку індексу було обрано сорок вісім країн Європейського континенту з двома рівнями деталізації аналізу – відповідно до Товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) та Гармонізованої системи (ГС). Шляхом розрахунку індексу комплементарності та аналізу отриманих результатів було встановлено, що з кожним роком скорочується потенціал українського експорту на європейських ринках, країни ЄС стають все менш зацікавлені в товарах, які пропонує українських виробник. Одночасно зростає зворотний індекс комплементарності, що свідчить про зростаючу привабливість європейського імпорту для України. Це підтверджується збільшенням негативного сальдо торгового балансу з ЄС. Виявлена негативна тенденція не є винятковою тільки для торгівлі з ЄС, вона повністю вкладається в загальну динаміку зовнішньої торгівлі України і, отже, не може розглядатися як наслідок договору про асоціацію з ЄС. Шляхом аналізу та зіставлення торгівлі між країнами ЄС доведено, що розрив між експортної та імпоротної комплементарністю в торгівлі між ними постійно знижується, що свідчить про прагнення до збалансованої і взаємовигідної

торгівлі. Той факт, що Україна випадає з загальноєвропейського тренда, становить серйозну загрозу для процесу євроінтеграції. У статті визначено проблемні групи товарів, розрив в комплементарності торгівлі якими є найбільшим, запропоновано загальні рекомендації щодо подальших напрямків дослідження комплементарності зовнішньої торгівлі.

The article analyzes the trade in commodities between Ukraine and the European Union, including the dynamics of exports and imports and changes in the structure of the trade. The analysis is concluded by examining Ukraine's trade indicators with each individual EU member, other countries on the European continent, and member states of the Eurasian Economic Union. The purpose of the article is to analyze changes in the trade structure of Ukraine and the EU with the identification of existing trends and prospects for development, assessment of the trade component of European integration by establishing the effectiveness of the free trade zone. A modified complementarity index is used to assess the effectiveness of trade between Ukraine and the EU. Forty-eight countries of the European continent were selected as the basis for calculating the index, the calculation was performed on two levels: according to the Ukrainian Classification of Goods for Foreign Economic Activity (UCGFEA) and according to the Harmonized System (HS). By calculating the complementarity index and analyzing the results, it was established that every year the potential of Ukrainian exports in European markets decreases meaning that EU countries become less interested in the goods offered by Ukrainian producers. At the same time, the inverted complementarity index is growing, which indicates the increasing attractiveness of European imports for Ukraine. This is confirmed by the growing negative trade balance with the EU. The identified negative trend is not unique to the Ukrainian trade with the EU and is fully embedded in the overall dynamics of Ukraine's foreign trade. Therefore, it cannot be considered as a negative result of the Association Agreement with the EU. By analyzing and comparing the trade of the EU countries, it was proved that the gap between export and import complementarity in the internal EU trade is constantly narrowing, which indicates the desire for balanced and mutually beneficial trade. The fact that Ukraine is falling out of the European trend poses a serious threat to the European integration process. The article offers general recommendations for further areas of study of the complementarity of foreign trade.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність; білатеральна торгівля; експорт; імпорт; зона вільної торгівлі; індекс комплементарності торгівлі; ЕС; ЕАЕС.

Key words: international trade; bilateral trade; export; import; free trade agreement; trade complementarity index; EU; EAEU.

Постановка проблеми. У 2013-2020 рр. відбулося кардинальне переформатування зовнішньої торгівлі України внаслідок підписання і набуття чинності угоди про асоціацію з Європейським Союзом, відмови від Євразійської інтеграції, часткового розриву торгово-економічних зв'язків з Російською Федерацією і посилення трансформаційних процесів в українській економіці. У 2019 Євросоюз вперше став головним торговельним партнером України, товарообіг з яким склав сорок відсотків від української зовнішньої торгівлі, при цьому Росія вперше з 1991 року перестала бути головним напрямком українського експорту, поступившись Польщі та Китаю. Ефективність зовнішньої торгівлі при цьому розглядається виключно з точки зору збільшення обсягів при збереженні позитивного сальдо торгового балансу, недостатня увага приділяється тому, чи відповідає номенклатура українського експорту прагненню країн Євросоюзу до збалансованої і взаємовигідної торгівлі. Щоб зрозуміти, наскільки успішна торгова складова економічної інтеграції України в Євросоюз, необхідні додаткові інструменти аналізу торговельних зв'язків. Одним з аналітичних показників, що дозволяє визначити відповідність торговельних профілів двох країн-партнерів і ступінь збалансованості їх торгівлі, є індекс комплементарності зовнішньої торгівлі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Індекс комплементарності зовнішньої торгівлі і його використання для оцінки існуючих і перспективних двосторонніх торговельних зв'язків є широко обговорюваною темою в українському науковому співтоваристві. О. Пулій і Є. Іванов [1] застосували індекс комплементарності для

оцінки перспектив створення зони вільної торгівлі на прикладі Туреччини, аналогічне дослідження на прикладі Канади було зроблено Н. Кривенко [2]. Г. Солодовська і В. Онопрієнко [3] використовували індекс комплементарності для виявлення асиметрії у розвитку торговельних зв'язків України і Європейського союзу після підписання договору про асоціацію. Оптимістичну оцінку комплементарності і перспективам розвитку торгівлі України і ЄС дали в своїй роботі О. Шнирков і Д. Плющ [4]. З. Макогін і З. Атаманчук [5] запропонували використовувати індекс комплементарності в якості змінної в гравітаційній моделі зовнішньої торгівлі для оцінки впливу комплементарності на реальні обсяги торгівлі України та країн ЄС.

Однак, незважаючи на значний інтерес українських вчених до теми комплементарності торгівлі, детальний аналіз індексу комплементарності і його динаміки з кожним окремим партнером всередині Євросоюзу і порівняння отриманих результатів з середніми значеннями індексу для інших країн і інтеграційних об'єднань ще не було проведено.

Метою даної статті є аналіз змін структури торгівлі України з країнами Європейського союзу, виявлення існуючих тенденцій і перспектив розвитку за допомогою індексу комплементарності.

Основний матеріал і результати дослідження. Поняття «комплементарність» в якості чітко описаного самостійного індикатора двосторонньої торгівлі було вперше запропоновано Пітером Дрісдейлом для пояснення різних змін, що відбулися в торгівлі між Японією і Австралією в 1960-і роки [7, с. 13].

Індекс комплементарності торгівлі (англ. Trade complementarity index, TCI) – це індикатор, який дозволяє визначити, наскільки ймовірна двостороння торгівля шляхом відображення ступеня відповідності між експортними позиціями однієї країни і структурою імпорту конкретного торговельного партнера [6, с. 80-81].

Індекс комплементарності розраховується за формулою [6, с. 81]:

$$TCI_{js} = \left[1 - \left(\sum \left| \frac{m_{ij}}{M_j} - \frac{x_{is}}{X_s} \right| + 2 \right) \right] \times 100,$$

де, j – країна-імпортер; s – країна-експортер; i – найменування товару, товарної групи або галузі промисловості; x_i – обсяг експорту i -го товару; m_i – обсяг імпорту i -го товару; X_s – загальний обсяг світового експорту країни s ; M_j – загальний обсяг світового імпорту країни j .

Індекс може мати різну деталізацію і використовувати в якості бази для розрахунку конкретні товари, товарні групи, галузі промисловості або типи послуг. В межах даного дослідження застосовано два рівня деталізації: 1) класифікатор товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності (ТН ЗЕД), що складається з 21 розділу; 2) Гармонізовану систему опису і кодування товарів (ГС), що складається з 97 товарних груп.

Незалежно від обраної бази індекс комплементарності (далі – TCI) може приймати значення від 0 до 100 в залежності від ступеня відповідності профілів торгівлі. При TCI рівному 100 експорт і імпорт партнерів повністю відповідають один одному, при TCI рівному 0 передбачається, що країни не мають мотивів для двосторонньої торгівлі.

Іншими словами, індекс комплементарності дозволяє встановити, наскільки товари, які країна пропонує на світовому ринку, можуть зацікавити конкретного потенційного партнера. При цьому наявність високої комплементарності показує можливість успішного здійснення торговельної угоди, але не означає, що вона неодмінно відбудеться. Максимальне значення TCI не гарантує навіть незначний обсяг двосторонньої торгівлі з наступних причин: 1) пропонувані на світовий ринок товари можуть не відповідати стандартам ціни і якості, які пред'являє країна-партнер; 2) можуть діяти заборонні санкції; 3) відстань (як географічна, так і культурна) між розглянутими країнами може бути занадто великою. З іншого боку, нульове значення TCI гарантує повну відсутність торгівлі, оскільки у даній парі країн існує абсолютна невідповідність експортного та імпортного профілю, тобто двостороння торгівля неможлива навіть потенційно. Таким чином, при аналізі результатів розрахунку індексу більше значення мають саме низькі, а не високі показники комплементарності.

Індекс комплементарності активно використовується для визначення доцільності створення зони вільної торгівлі або ефективності її роботи. При цьому позитивною оцінкою, як правило, вважається високий індекс комплементарності експорту, в той час як комплементарність вхідного в країну потоку товарів розглядається нейтрально або негативно [1; 2; 5].

У даній статті пропонується альтернативний підхід, згідно з яким ефективність зони вільної торгівлі визначається збалансованістю торгівлі між країнами, які входять до цієї зони. Ідею про збалансовану торгівлю (англ. – "Balanced trade") в її сучасному вигляді висунув в 1996 році Інститут аналізу економічної політики Макківера [8]. Відповідно до цієї теорії баланс торгівлі в ідеалі повинен прагнути до нуля, тобто до стану, коли обсяг експорту країни повністю відповідає обсягу її імпорту. Теорія збалансованої торгівлі частково пов'язана з гіпотезою про існування «природного торгового партнера» (англ. – "Natural trading partner"), який є найбільш підходящим для створення зони вільної торгівлі. Існує кілька методів визначення природного торгового партнера – виходячи з кількісних або аналітичних показників двосторонньої торгівлі, в тому числі комплементарності [4, с. 93;

9]. Хоча така повна збалансованість залишається утопією в умовах вільного ринку, Європейський Союз у своїх офіційних документах декларує прагнення до справедливої та збалансованої торгівлі як один із пріоритетів [10]. Виходячи з цього, однією з цілей євроінтеграції України має бути наближення до нейтрального торговельного балансу з країнами Європейського Союзу.

Для визначення збалансованості торгівлі в даній статті пропонується використовувати різницю між комплементарністю вітчизняного експорту на іноземному ринку (далі – ТСХ) і зустрічним або «зворотнім» індексом комплементарності (далі – ТСМ), який відображає відповідність структури експорту партнера запитам вітчизняного споживача. При повній відповідності двох зустрічних торговельних профілів ця різниця буде дорівнює нулю ($\Delta TCI = TCS - TCM = 0$), що свідчить про потенційно збалансовану торгівлю.

Розрахований відповідно до наведеної вище методики, індекс комплементарності зовнішньої торгівлі України та Європейського Союзу (далі – ЄС-27) для 21 розділу ТН ЗЕД (ТСХ-21) в 2020 році склав 50,78 (табл. 1). Зворотний індекс комплементарності України та ЄС27 (ТСМ-21) за той же період склав 85,12. Різниця між ними ($\Delta TCI-21$): -34,34, що свідчить про значно більшу потенційної затребуваності європейського імпорту на українському ринку в порівнянні з українським експортом в ЄС-27. Це підтверджується зростанням негативного торгового балансу між Україною та Євросоюзом, в 2020 році негативне сальдо торговельного балансу з ЄС27 складало 4,33 млрд. Дол. США [11].

Таблиця 1.
Розрахунок прямого індексу комплементарності України та ЄС27, ТН ЗЕД, 2020 рік

Розділ ТН ЗЕД	Назва розділу	Частка в експорті України	Частка в імпорті ЄС-27	$\frac{ M_{ik} - X_{ik} }{2}$
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	2,405	2,57	0,085
II	Продукти рослинного походження	24,074	3,311	10,38
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження...	11,662	0,613	5,525
IV	Готові харчові продукти...	6,804	4,367	1,21
V	Мінеральні продукти	10,745	8,467	1,14
VI	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	4,09	13,603	4,755
VII	Пластмаси та вироби з них...	1,382	5,183	1,9
VIII	Шкури, вироблена шкіра...	0,273	0,552	0,14
IX	Деревина та вироби з неї...	2,857	0,941	0,96
X	Маса з деревини або інших целюлозних матеріалів...	0,804	1,705	0,455
XI	Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,576	4,948	1,685
XII	Взуття, головні убори, парасольки...	0,335	1,173	0,415
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту...	0,897	1,093	0,095
XIV	Перли натуральні, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння...	0,232	1,598	0,685
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	18,283	7,506	5,385
XVI	Машини, обладнання та механізми...	9,031	23,715	7,34
XVII	Засоби наземного транспорту, літальні апарати...	1,532	11,367	4,92
XVIII	Прилади та апарати оптичні, фотографічні...	0,987	3,538	1,275
XIX	Зброя і боєприпаси; їх частини та приладдя	0	0,052	0,025
XX	Різні товари і вироби	2,026	2,698	0,335
XXI	Твори мистецтва, антикваріат	0,005	1,003	0,5
-	Сума	2,405	2,57	49,215
-	$TCI (100 - M_{ik} - X_{ik} /2)$	-	-	50,78

Складено автором за даними: [11]

Як було зазначено вище, розрахунок індексу комплементарності може проводитися з різним ступенем поглиблення, використовуючи різну товарну номенклатуру і її деталізацію. Наприклад, висока комплементарність торгівлі групою XII ТН ЗЕД «Взуття, головні убори, парасольки...» не гарантує, що всі товари цієї групи (понад 100 окремих позицій) користуються однаковим попитом на ринку торговельного партнера (табл. 2).

Таблиця 2.
Деталізація торгівлі товарами розділу XII «Взуття, головні убори, парасольки...» ТН ЗЕД
для України і ЄС-27, 2020 рік

Група ТН ЗЕД	Назва групи	Частка в експорті України	Частка в імпорті ЄС-27	$\frac{ M_{ік} - X_{ік} }{2}$
64	Взуття, гетри та аналогічні вироби...	0,309	1,061	0,752
65	Головні убори та їх частини	0,014	0,07	0,056
66	Парасольки, парасольки від сонця...	0,011	0,02	0,009
67	Оброблені пір'я та пух, вироби з пір'я...	0,001	0,021	0,02
-	Усього за розділом XII	0,335	1,172	0,837

Складено автором за даними: [11]

Деталізація по групах ТН ЗЕД в даному прикладі призвела до зміни значення розділу XII у загальному індексі майже вдвічі (з 0,415 до 0,837). З цієї причини поглиблений аналіз комплементарності зі збільшенням кількості товарних позицій буде давати, як правило, більш низькі значення загального індексу.

Стандартною практикою для аналізу комплементарності і виявлення проблемних товарних груп є використання Гармонізованої системи опису та кодування товарів (ГС). Розрахунок показав, що індекс комплементарності українського експорту, розрахований для 97 товарних груп ГС (ТСІ-97) в 2020 році склав 35,38. Зворотний індекс комплементарності (ТСМ-97) при торгівлі з ЄС-27 склав 78,24. Різниця між ними (Δ ТСІ-97) склала -42,86, що значно більше, ніж при аналізі торгівлі за допомогою класифікатора ТН ЗЕД (Δ ТСІ-21 = -34,34).

При детальному аналізі всіх товарних груп встановлено, що причиною низької комплементарності українського експорту в 2020 році стала його надмірна концентрація на наступних товарних групах: ГС10 «Злаки» (19,07% від світового експорту України; 0,44% від світового імпорту ЄС27); ГС72 «Чорні метали» (15,57%; 2,3%); ГС15 «Жири та олії тваринного і рослинного походження» (11,66%; 0,61%); ГС26 «Руди, шлак, зола» (8,95%; 0,63%). Це свідчить про те, що країни Євросоюзу мають вкрай низьку частку імпорту тих товарних груп, на яких концентруються вітчизняні експортери. У той же час, український експорт слабо представлений в тих товарних групах, які найбільш затребувані в Євросоюзі, а саме: ГС87 «Засоби наземного транспорту» (0,23% від світового експорту України; 9,74% від світового імпорту ЄС27); ГС84 «Реактори ядерні, котли, обладнання ...» (3,88%; 12,05%); ГС85 «Електричні машини ...» (5,16%; 11,67%).

Динаміка ТСІ-97 для України і Євросоюзу в 2001-2020 рр. демонструє тенденцію зниження комплементарності українського експорту (48,1 у 2001 році; 35,38 в 2020 році) при одночасному зростанні комплементарності європейського імпорту для України (55,65; 78,24). При цьому розрив між цими двома показниками збільшився з -7,55 пунктів Δ ТСІ-21 в 2001 році до -42,86 в 2020 році. Виявлені тренди в динаміці торгівлі України і Євросоюзу в цілому відповідають змінам світової комплементарності українського експорту (рис. 1).

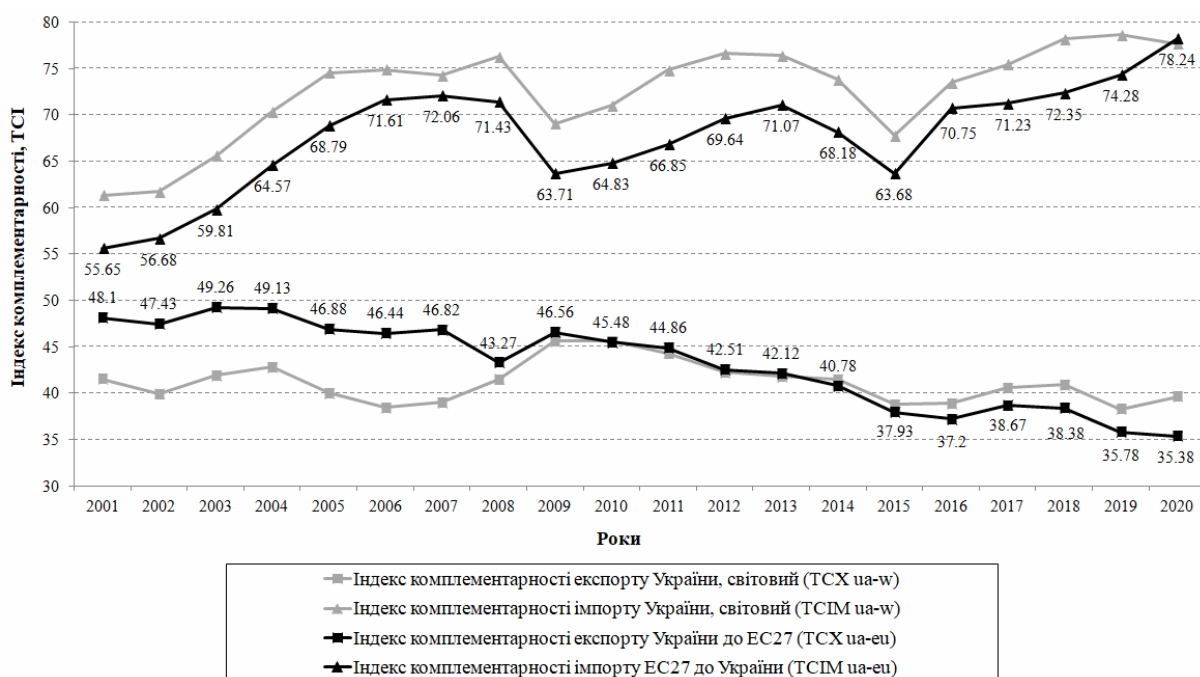

Рис. 1. Динаміка зміни індексів комплементарності зовнішньої торгівлі України і ЄС-27, товарні групи ГС, 2001-2020 рр.
Складено автором за даними: [11]

Подібна динаміка комплементарності торгівлі між Україною і Євросоюзом нехарактерна для країн-членів цієї організації, особливо з числа колишніх республік СРСР і держав Східного блоку. Наприклад, за аналогічний період з 2001 по 2020 рік розрив між TCX-97 і TCI-97 в торгівлі з рештою країн Євросоюзу для Латвії зменшився на 24 пункти (з -36,77 в 2001 році до -12,83 в 2020 році), для Естонії - на 7,56 (-18,42; 10,86), для Румунії - на 5,15 (-19,32; -14,17). Аналогічну динаміку можна простежити і для країн-кандидатів до членства в ЄС-27: Албанії (-35,51 в 2001 році; -27,34 в 2020 році), Сербії (-20,06 в 2006 році; -6,99 в 2020 році) і Чорногорії (-44,26 в 2006 році; -26,77 в 2020 році). Поступове зниження розриву між прямою і зворотною комплементарністю свідчить про те, що ці країни переорієнтують свою зовнішню торгівлю на ринок Євросоюзу з дотриманням принципів збалансованості для максимальної вигоди всіх учасників інтеграційного об'єднання. Для України спостерігається протилежна картина, що може спричинити негативний вплив на зовнішньоторговельну складову економічної інтеграції в ЄС.

Детальний аналіз торгівлі України з кожною окремо взятою країною Євросоюзу показав, що з 2001 року відбулося суттєве зниження комплементарності експорту з усіма 27 партнерами, при тому, що комплементарність імпорту для України або істотно підвищилася, або залишилася незмінною (рис. 2., табл. 3).

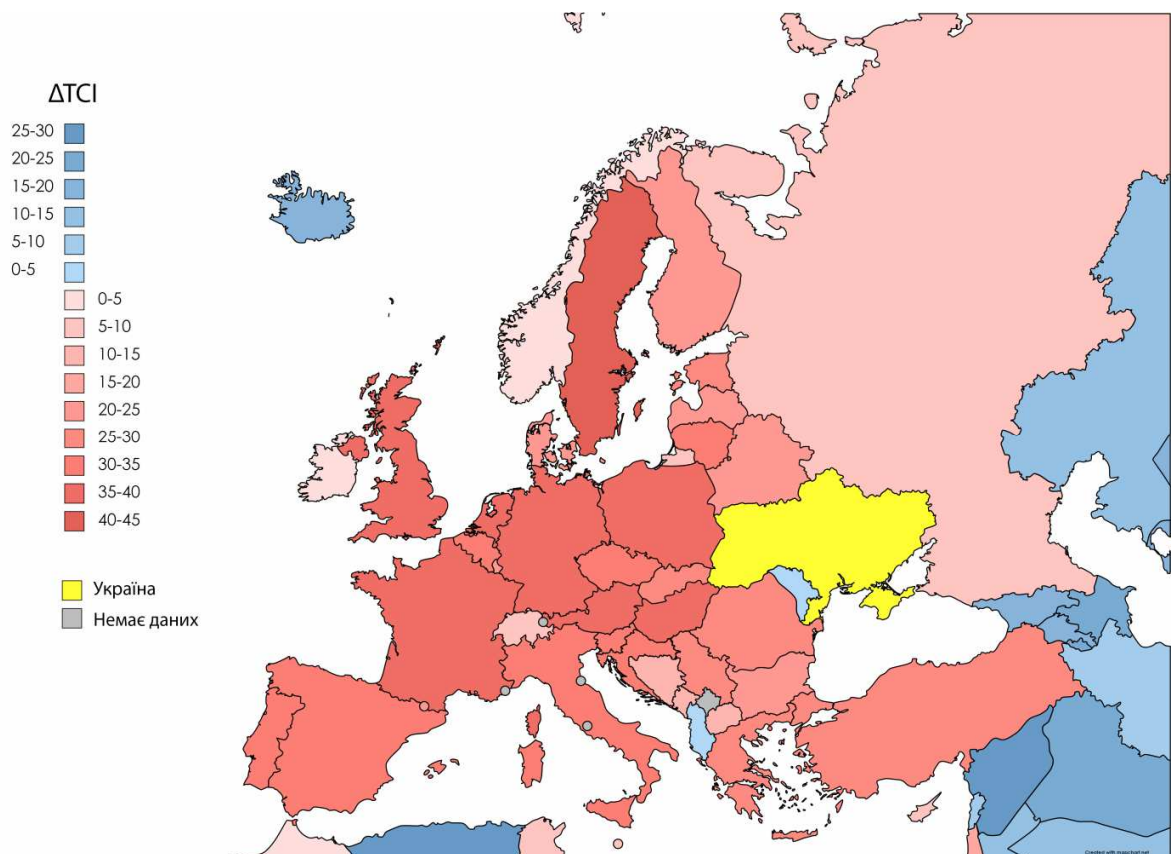

Рис. 2. Різниця між прямим і зворотнім індексами комплементарності зовнішньої торгівлі України та країн Європи, товарні групи ГС, 2020 р
Складено автором за: [11]

Розбіжність між ТСХ-97 і ТСМ-97 збільшилася для всіх країн ЄС, найсильніше з 2001 року цей показник виріс для Словенії (на -36,76), Португалії (-36,49) і Естонії (-36,39), менш всього змінилася структура торгівлі для Ірландії (-6,63), Кіпру (-10,42) і Швеції (-12,04).

Слід зазначити, що серед усіх країн Європи Україна має перевищення комплементарності експорту над імпортом тільки в торгівлі з Ісландією ($\Delta\text{ТСІ-97} = 19,3$), Молдовою (1,42) і Албанією (0,97) і з такими частково розташованими в Європі країнами як Грузія (17,8), Вірменія (15,98), Азербайджан (21,16), Казахстан (10,77).

Таблиця 3
Комплементарність торгівлі України та країн ЄС-27, товарні групи ГС, 2001., 2020 рр.

№	Країна	2001			2020		
		ТСХ-97	ТСМ-97	ΔТСІ-97	ТСХ-97	ТСМ-97	ΔТСІ-97
1	Австрія	47.69	51.25	-3.56	35,53	71,57	-36,04
2	Бельгія	46.35	53.08	-6.73	34,33	68,46	-34,13
3	Болгарія	44.7	46.62	-1.92	44,69	67,06	-22,37
4	Угорщина	42.34	45.39	-3.05	31,75	68,63	-36,88
5	Німеччина	47.58	51.43	-3.85	34,05	72,08	-38,03
6	Греція	48.47	49.44	-0.97	35,19	62,85	-27,66
7	Данія	47.48	50.21	-2.73	37,13	60,81	-23,68
8	Ірландія	37.78	33.3	4.48	31,29	33,44	-2,15
9	Іспанія	47.49	64.87	-17.38	36,45	69,64	-33,19
10	Італія	50.37	51.71	-1.34	36,16	67,96	-31,8
11	Кіпр	44.2	40.34	3.86	35,26	41,82	-6,56
12	Латвія	46.98	32.27	14.71	40,06	61,2	-21,14
13	Литва	44.72	59.2	-14.48	37,77	69,72	-31,95
14	Люксембург	52.5	43.42	9.08	37,94	58,38	-20,44
15	Мальта	41.17	20.99	20.18	31,53	39,71	-8,18
16	Нідерланди	45.1	54.17	-9.07	35	74,88	-39,88
17	Польща	45.49	51.97	-6.48	36,64	72,23	-35,59
18	Португалія	47.61	43.5	4.11	38,12	70,5	-32,38
19	Румунія	45.87	37.89	7.98	37,1	63,2	-26,1
20	Словаччина	45.85	50.28	-4.43	33,44	59,63	-26,19
21	Словенія	51.82	48.42	3.4	36,56	69,92	-33,36
22	Фінляндія	49.98	44.63	5.35	39,34	62,9	-23,56
23	Франція	46.12	52.37	-6.25	34,24	72,18	-37,94
24	Хорватія	47.22	46.34	0.88	36,96	69,71	-32,75
25	Чехія	45.91	48.87	-2.96	33,3	64,89	-31,59
26	Швеція	47.72	79.21	-31.49	35,23	78,76	-43,53
27	Естонія	46.75	39.28	7.47	37,01	65,93	-28,92

Складено автором за даними: [11]

Збільшення розбіжності між комплементарністю експорту та імпорту в торгівлі України з Євросоюзом не може бути аргументом на користь альтернативних інтеграційних об'єднань, оскільки виявлена тенденція не властива виключно для ЄС, а характерна для всієї зовнішньої торгівлі України. Так аналогічні показники, розраховані для країн Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), протягом усього спостережуваного періоду демонструють стабільне падіння (рис. 3).

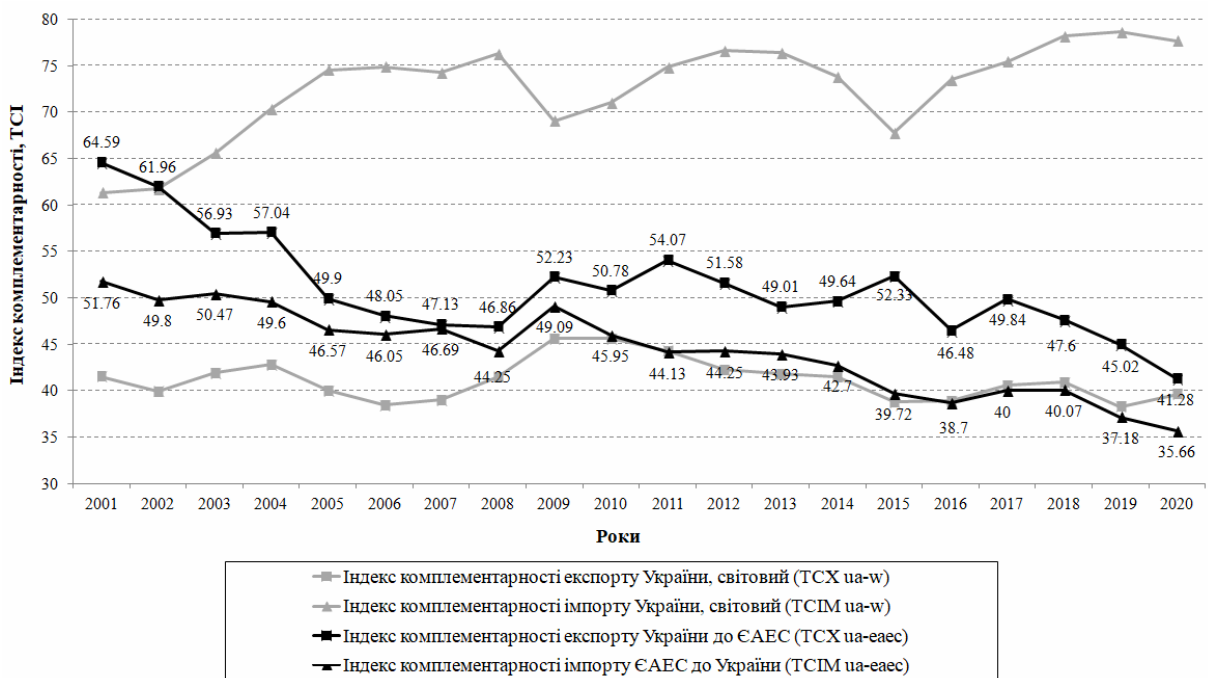

Рис. 3. Динаміка зміни індексів комплементарності зовнішньої торгівлі України та ЄАЕС, товарні групи ГС, 2001-2020 рр.
Складено автором за даними: [11]

Середнє значення TCX-97 для України і країн ЄАЕС (Вірменія, Росія, Білорусія, Казахстан, Киргизстан) знизилося з 51,76 у 2001 році до 35,66 в 2020 році; TCM-97 – з 64,59 у 2001 році до 41,28 в 2020 році. Хоча розбіжність між цими показниками для ЄАЕС істотно нижче, ніж для ЄС27 (-5,62 і -42,86 у 2020 році відповідно), проте, тренд зниження комплементарності свідчить про те, що за інших рівних умов торговельний оборот між Україною і Євразійським економічним союзом буде тільки знижуватися.

Висновки та рекомендації. Проведений аналіз динаміки індексу комплементарності зовнішньої торгівлі України і Європейського Союзу продемонстрував небезпечний тренд до зниження відповідності українського експортного профілю запитам країн-членів Євросоюзу при одночасному зростанні затребуваності європейського імпорту для України. При цьому найбільша розбіжність присутня у торгівлі традиційними для України експортними товарами: зерновими, маслами рослинного походження і продукцією чорної металургії. Даний тренд не є винятковим для ЄС і відповідає загальній динаміці комплементарності українських товарів на світовому ринку, і, отже, не може бути віднесений до можливих наслідків укладеного у 2013 році договору про асоціацію з ЄС. Існуюча тенденція може призвести до падіння обсягів українського експорту, зростання негативного сальдо торговельного балансу і уповільнення процесів євроінтеграції. Щоб запобігти цим негативним ефектам необхідно застосувати заходи щодо оптимізації української структури експорту, уникати концентрації експорту на декількох товарних групах, розвивати виробництво і експорт високотехнологічних товарів машинобудування, в яких зацікавлені покупці Європейського Союзу. Подальше дослідження комплементарності зовнішньої торгівлі необхідно направити на детальне дослідження окремих країн-партнерів, пошук проблемних товарних груп. Доцільно включити індекси комплементарності в регресивні і гравітаційні моделі для виявлення ступеня впливу комплементарності на фактичні показники зовнішньої торгівлі.

Література.

1. Пулій О.В. Сучасний стан та перспективи торговельно-інвестиційного співробітництва України і Туреччини / О. В. Пулій, Є. І. Іванов // Проблеми системного підходу в економіці. – 2019. – Вип. 4(2). – С. 24-31. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4\(2\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4(2)_5).
2. Кривенко Н.В. Торговельно-економічне співробітництво України та Канади в контексті Угоди про вільну торгівлю [Текст] / Н. В. Кривенко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2020. – Вип. 3. – С. 144-155.
3. Солодковська Г.В. Перспективи і пріоритети торговельно-економічного співробітництва України та ЄС / Г.В. Солодковська, В.В. Онопрієнко // Інфраструктура ринку. – 2019. – Вип. 37. – С. 101-110.
4. Шнирков О.І. Кількісний аналіз компліментарності торгівлі між Україною та країнами ЄС / О.І. Шнирков, Д.С. Плющ // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2019. – Вип. 141. – С. 89-97

5. Макогін З.Я. Оцінка торговельної ефективності України з країнами ЄС / Макогін З.Я., Атаманчук З.А. // Бізнес-інформ. – 2020. – № 3. – С. 16-25. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-16-25>
6. Mikic, M. & Gilbert, J. (2007), "Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators", Bangkok United: Nations ESCAP.
7. Drysdale, P. D., 'Japan and Australia: The Prospect for Closer Economic Integration,' *Economic Papers*, 1969, No. 30, pp. 12-28.
8. McKeever Sr, Michael (1996). "Balanced Trade: Toward the Future of Economics". McKeever Institute of Economic Policy Analysis.
9. Schiff, Maurice (2001), "Will the Real "Natural Trading Partner" Please Stand Up?" *Journal of Economic Integration*, vol. 16, no. 2, pp. 245–261.
10. Офіційний сайт European Commission. Answers to the European parliament questionnaire to the commissioner-designate Janusz Wojciechowski. Режим доступа: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/sites/default/files/commissioner_ep_hearings/answers-ep-questionnaire-wojciechowski.pdf
11. Офіційний сайт International Trade Center: Trade Map. Режим доступа: <https://www.trademap.org/>

References.

1. Pulii, O.V. and Ivanov, Y.I. (2019), "Current state and prospects of trade and investment cooperation between Ukraine and Turkey", *Problems of systemic approach in the economy*, vol. 4(2), pp. 41-45.
2. Kryvenko, N. V. (2020), "The trade and economic cooperation between Ukraine and Canada in the context of the free trade agreement", *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 3, pp. 144-155.
3. Solodkovska, G.V. and Onoprienko, V.V. (2019), "Prospects and priorities of Ukraine-EU trade-economic cooperation", *Market infrastructure*, vol. 37, pp. 101-110.
4. Shnyrkov, O. I. and Pliushch, D. S. (2019), "Quantitative analysis of trade complementarity between Ukraine and the EU", *Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin*, vol. 141, pp. 89-97
5. Makohin, Z. Ya. and Atamanchuk, Z. A. (2020), "Evaluating the Efficiency of Ukraine's Trade with the EU Countries", *Business Inform*, vol. 3, pp. 16-25
6. Mikic, M. and Gilbert, J. (2007), *Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators*, United Nations ESCAP, Bangkok.
7. Drysdale, P. D. (1969), "Japan and Australia: The Prospect for Closer Economic Integration", *Economic Papers*, vol. 30, pp. 12-28.
8. McKeever, M. (1996), *Balanced Trade: Toward the Future of Economics*, McKeever Institute of Economic Policy Analysis, Berkeley, USA.
9. Schiff, M. (2001), "Will the Real "Natural Trading Partner" Please Stand Up?", *Journal of Economic Integration*, vol. 16, no. 2, pp. 245–261.
10. Wojciechowski, J. (2019), "Answers to the European parliament questionnaire to the commissioner-designate", Official web-site of European Commission, available at: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/sites/default/files/commissioner_ep_hearings/answers-ep-questionnaire-wojciechowski.pdf (Accessed 05 July 2021).
11. Official web-site of Trade Center: Trade Map (2021), available at: <https://www.trademap.org/> (Accessed 05 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 03.07.2021 р.